

VERGİ KARŞISINDA MÜKELLEF DAVRANIŞLARI: AFYON İLİ ÖRNEĞİ*

Prof.Dr.Hasan Hüseyin BAYRAKLI**
Arş.Gör.İhsan Cemil DEMİR***

ÖZET

Etkin bir vergi sisteminin kurulabilmesi için, mükelleflerin vergilere karşı davranışlarının bilinmesi gereklidir. Bu çalışmada mükellef davranışları Afyon ilinde yapılan bir anket çalışması ile analiz edilmiştir. Mükelleflerin vergileri çoğunlukla olumsuz algıladıkları ve vergi kaçakçılığına hoşgörü ile yaklaştıkları bulguları elde edilmiştir. Mükellefler, vergi kaçırma eğiliminin nedeni olarak vergi yükü ve ödedikleri vergi karşılığında kamu hizmeti alamamalarını göstermektedirler.

ABSTRACT

Taxpayers attitude to taxes should be known by tax authorities. This is a necessity for establishing an effective tax system. This study examines taxpayer attitudes based on a questionnaire research in Afyon. The findings show that most of taxpayers perceive taxes negatively. It is also found that tax evasion is not a bad thing for most tax payers. Tax evasion justified for two reasons: heavy tax burden and not to have enough public services although taxes are paid.

* Bu çalışma, İhsan Cemil DEMİR'in Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos.Bil.Enst. Maliye Bölümü'nde 1999 yılında sunmuş olduğu "Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları (Afyon İli Anket Çalışması)" İsimli Yüksek Lisans Tezinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye.

*** Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye.

GİRİŞ

Modern vergiciliğin uygulanması ve vergilemeden beklenen mali ve mali olmayan amaçların başarılı ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi, her şeyden önce vergileme ile ilgili yapılacak düzenlemelerin ülkenin sosyo-ekonomik şartlarının yanı sıra, mükelleflerin durumları ile uyumlu olmasına bağlıdır.

Mükelleflerin vergiye bakışını etkileyen temel faktörlerin incelenmesi, Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarında ön plana çıkan etkenlerin ve mükelleflerin vergi karşısında ne tür davranışlar gösterdiklerinin araştırılması ve değerlendirilmesi, bu yönde öneriler geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ilk önce, vergi karşısında mükellef davranışlarının teorik yönü incelenmiş; bu konudaki kavramlar, davranışları etkileyen faktörler ve davranış biçimleri ele alınmıştır. Daha sonra ise, Afyon ilinde yapılan ampirik çalışma (anket) sonucunda elde edilen bulgular incelenerek değerlendirilmiş ve mükelleflerin görüşleri de dikkate alınarak öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

I. VERGİLEME VE MÜKELLEF DAVRANIŞLARI

Beyan dışı gelirlerin idari etkinliğe olan olumsuz etkisini gidermek için genellikle vergi idaresini geliştirmek veya etkili bir denetim kurmak yoluna gidilmiş ve sorunun mükelleflerin psikolojisi ile ilgili yönü dikkate alınmamıştır.¹ Halbuki kanunlar yolu ile getirilecek yeni tedbirlerin, halkın bu tedbirleri hazmetmemesi halinde başarısız olma ihtimalleri yüksektir.

Belirli gelirlerin beyan dışı kalmasının sebebi olarak,

- Vergi kanunlarının gereğince uygulanamaması,
 - İşletmelerin kayıt sistemlerinin güvenilir olmaması,
 - Muhasebe kayıtlarının yetersiz ve ehliyetsiz ellerde olması,
- gibi sebepler gösterilegelmiştir.

¹ Doğan ŞENYÜZ, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, (Bursa, 1995), s.21.

Oysa, yukarıda gösterilen bu sebeplere ilave olarak mükelleflerin subjektif davranışları da bu konuda etken bir rol oynamaktadır. Bu suretle vergileme sanatı sosyal psikoloji yönünden de ele alınarak vergileme olayının, mükelleflerle işbirliği içinde çözülebileceği kabul edilmektedir.² Nitekim özellikle Akdeniz ülkelerinde mükellefler beyan üzerine alınan vergilere karşı duyarlı ve dirençli bulunmaktadır. Ülkemizde de kolayca fark edilen bu davranış yapısını, sosyo-psikolojik şartlardan doğan bir gerçek olarak kabullenmek yerinde olur.³ Kaldı ki, çeşitli ülkelerde vergi anlamına gelen sözcükler bile, fertlerin davranış biçimlerine göre farklı şekiller almışlardır. Örneğin, Fransa, İtalya, İspanya gibi Akdeniz ülkelerinde vergi kelimesi bir zorlama ve yükümlülüğü ifade eden teklif (impot, imposto, impuesto) adı ile adlandırılmıştır. Buna karşılık Almanya'da mali destek anlamına gelen "steuer", İskandinav ülkelerinde ise, katılma payı olarak tanımlanan "skat" kelimesi ile ifade edilmektedir.⁴

Mükelleflerin, yeni konulan bir vergiyi, verginin konuluş gayesi, kullanılacak alan, verginin tabanı, yükü ve gerekliliği gibi konulardaki algılama biçimleri, verginin başarısı için çok önemli birer etkendirler.

II. MÜKELLEF DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Mükelleflerin vergi karşısındaki davranış biçimlerini etkileyen faktörleri bireysel ve çevresel faktörler olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

Bireysel faktörler; vergi ödeme gücü, vergi ahlakı, eğitim-öğretim düzeyi, devlete bağlılık, ailenin ekonomik durumu, siyasal iktidarı benimseme gücü, mükellefin diğer mükellefler hakkındaki düşüncesi, kamu hizmetlerinin mükelleflerin tercihlerine uyumu,

² P.L., REYNOUD, *Vergi Karşısında Mükellefin Ruh Haleti*, Çev: Celal ERÇOKLU, İdeal Matb., Ank., 1995, s.6.

³ Ömer Faruk BATIREL, "Vergi İdaresinde Etkinlik ve Mükellef Psikolojisi", *İİTİA Dergisi* (Sayı:1, İstanbul, 1973), s.45.

⁴ BATIREL, a.g. m., s.46.

kamu gelirlerinin etkin kullanımı, mükellefin mesleği, dini, ırkı, yaşı vb. faktörlerdir.⁵

Çevresel faktörler; vergi yönetiminden, vergi sisteminden, ekonomik yapıdan ve siyasi yapıdan kaynaklanan faktörlerdir.

Personel sorunu, çalışma şartları, halkla ilişkiler noksanlığı, inceleme ve denetimlerin yetersizliği ve teknolojik imkanların yetersizliği yönetimden kaynaklanan faktörlerdir.

Vergi adaleti, sistemin karmaşıklığı, mevzuatın sık sık değişmesi, vergi oranları, afların sıklığı, belge düzeninin yerleşmemiş oluşu ve kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, vergi cezalarının etkin uygulanamaması vergi sisteminden kaynaklanan faktörlerdir.

Ekonomik yapıdan kaynaklanan faktörleri, milli gelirin düşüklüğü, enflasyonun yüksek oluşu ve kamu harcamaları şeklinde; siyasal yapıdan kaynaklanan faktörleri ise, vergi politikalarının belirlenmesine halkın katılımı ve verginin alındığı dönem şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

III. VERGİYE KARŞI DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Vergilerin mükellefler üzerinde oluşturduğu etkiler teoride, ödeme (gelir) ve beyan (ikame) etkileri olmak üzere iki biçimde ele alınmaktadır. Ödeme yani gelir etkisi, verginin, mükellefin gelirinde dolayısıyla satın alma gücünde bir azalmaya yol açmasıdır. Beyan (ikame) etkisi ise mükellefin vergi nedeniyle tercihlerinde bir değişme olması durumunda ortaya çıkar.⁶

Genel olarak gelişmiş ülkelerde, vergilerin beyan etkilerinin; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise, ödeme etkisinin kendini hissettirdiğini söylemek mümkündür.⁷ Beyan ve/veya ödeme etkisinin

⁵ Mehmet TUNÇER, "Vergi Ahlakı-Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 181, 2003.

⁶ Yenal ÖNCEL, "Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı" (Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1974), s.17.

⁷ ÖNCEL, a.g.e., s.18.

yönlendirdiği subjektif vergi yüklerini azaltmayı amaçlayan mükellef davranış biçimlerini aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz;

- Kollektif karar alma mekanizmasını yönlendirme,
- Vergiden kaçınma
- Vergi kaçırma
- Vergi borcunun geç ödenmesi (geciktirme)
- Vergi grevi
- Yansıma
- Verginin amortismanı
- Göç

IV. ÜLKEMİZDE YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR

Çalışmanın konusu ile ilgili olarak ülkemizde yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Muter, Kakıncı ve Çelebi 1993 yılında Manisa ilinde 505 mükellefin katılımı ile bir anket çalışması yapmışlardır. Mutur ve diğerlerinin elde ettiği bazı sonuçlar şunlardır: Mükelleflerin vergi yükleri arttıkça vergi kaçakçılığına bakışları daha hoşgörülü olmaktadır. Ödedikleri vergi ile kamu hizmeti arasında ilişki kuran mükelleflerin vergi kaçakçılığına karşı bakışları daha olumsuzdur. Mükelleflerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe, kamu harcamalarını izleme ve ödedikleri vergiler ile ilgili değerlendirme yapma duyarlılıkları da artmaktadır.⁸

Gerçek ve Yüce 1998 yılında Bursa ilinde Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 235 mükellefi içine alan bir anket çalışması ile mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını ve bakışlarını etkileyen öncelikli faktörleri araştırmışlardır. Gerçek ve Yüce anket çalışması sonucu, bizim çalışmamızda elde ettiğimiz bulgulara çok yakın bulgulara ulaşmışlardır. Mükelleflere göre vergi kaçakçılığının temel nedenleri şunlardır: Kamu harcamalarındaki savurganlık (%26), belge

⁸ Naci MUTER, Süreyya SAKINÇ, Kemal ÇELEBİ, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması* (CBÜ İİBF Maliye Bölümü Yay., Manisa, 1993).

sisteminin oturmamış olması (%20,9), vergi denetimlerinin ve vergi idaresinin yetersizliği (%18,6), vergi bilincinin yerleşmemiş olması (%16,6), başkalarının örnek alınması (%9,4), vergi kanunlarının sık sık değişmesi (%8,5).⁹

Bayraklı, Saruç ve Sağbaş 2004 yılında Türkiye genelinde 481 vergi mükellefi ile bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgular şunlardır: Mükelleflerin %59'u vergi yükünün yüksekliği karşısında vergi kaçırın mükelleflerin pek suçlanamayacağını düşünmektedirler. Bu ifadeye katılmayanların oranı ise, %34'tür.

Çalışmada, mükelleflerin vergi sistemi ile ilgili olarak algıladıkları adaletsizlik ölçülmeye çalışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Mükelleflerin %56'lık bir kısmı vergi sisteminin adaletsizliği göz önüne alındığında vergi kaçırınlara hak verilebileceğini düşünmektedirler, aksini düşünenlerin oranı ise %31'dir.

Mükelleflere referans gruplarında vergi kaçırın mükellef olup olmadığı sorusu yöneltilmiş, %33'lük bir kesim referans grupları arasında vergi kaçırın kişi olmadığını ifade ederken, aksini düşünenlerin oranı %45 olarak ifade edilmiştir. Vergi kaçırınları durumunda yakalanma ihtimalleri hususu araştırılmış ve vergi kaçırınları durumunda %35'lik bir kesim yakalanmayacaklarını düşünürken yarıdan fazlası yakalanacaklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Vergilemede yatay ve dikey eşitlik hususu test edilmiş ve katılımcıların %75'inin geliri kendisinden yüksek olanların kendisinden daha yüksek vergi ödemediklerini düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰

⁹ Adnan GERÇEK - Mehmet YÜCE, *Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Bursa 1998

¹⁰ Hasan Hüseyin BAYRAKLI-Naci Tolga SARUÇ-İsa SAĞBAŞ, "Vergi Kaçırınmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları", 19. Maliye Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Antalya, Mayıs 2004.

Bu çalışmada elde edilen bulgularla çalışmamızda elde edilen bulgular karşılaştırıldığında birbirine yakın sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

V. AFYON İLİ ANKET ÇALIŞMASI VE SONUÇLARI

Araştırma kapsamında 1999 yılında, Afyon ili genelinde 196 Gelir Vergisi, 21 Kurumlar Vergisi, 67 Çevre Temizlik Vergisi, 53 Motorlu Taşıtlar Vergisi, 6 da diğer vergilerle yükümlü olmak üzere toplam 257 kişiye ulaşılarak anket çalışması yapılmıştır. Anket için belli bir mükellef profili belirlenmemiştir. Bu yüzden toplumun genel profili ile karşılaştırma yapılabilir. Anket çalışması yüksek lisans ve lisans öğrencileri tarafından, kolay örnekleme yöntemi uygulanarak yapılmıştır. Ankete katılan mükelleflere, isimlerinin istenmediği, anket sonuçlarının bilimsel çalışmalar için kullanılacağı ve elde edilecek bilgilerin kesinlikle gizli tutulacağı açıklanmıştır. Çalışmaya katılan bütün kişiler anketörler tarafından ulaşılabilirlik kriterine göre seçilmiştir. Bu çalışmada ankete katılmak isteyen herkes kabul edildiği için taraf tutulmamış veya belli bir grup herhangi bir nedenle tercih edilmemiştir.

Mükelleflerin vergileri algılayış biçimleri ve vergilere bakışlarını test etmek için; ayrı ayrı gelir gruplarının vergi oranlarını ve vergi yüklerini nasıl algıladıkları, mükellefleri vergisel anlamda en çok rahatsız eden hususlar ve ülkemizde vergi kaçakçılığının temel nedenleri araştırılmıştır. Mükelleflerin olumsuz davranışları ve bu davranışların oluşmasına sebep olan faktörler araştırılmış, vergi kaybına neden olan davranışların tespitine çalışılmıştır.

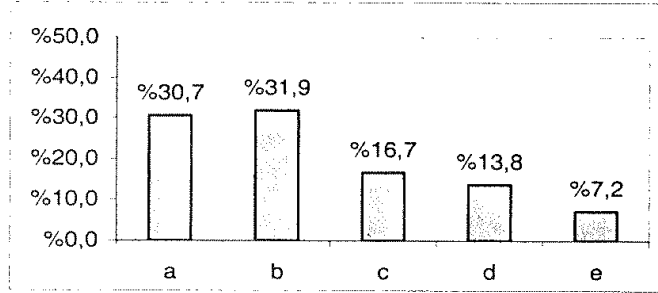
Yapılan anket sonucu elde edilen bulgular çeşitli doğru ve çapraz analizlerle değerlendirilerek mükelleflerin tutum, davranış ve düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bulgulardan çeşitli sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

A. ELDE EDİLEN BULGULAR

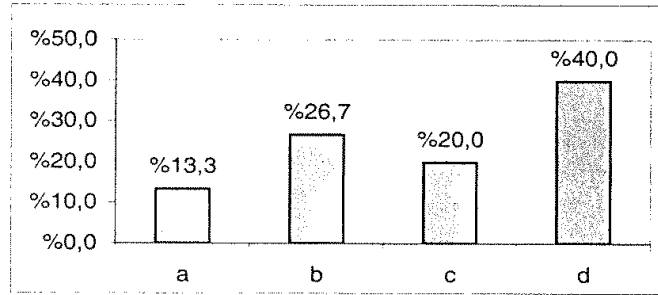
1. Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçimleri

Mükelleflerin vergiyi algılama şekli, vergileme konusundaki sorumluluklarını yerine getirme derecesi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

GRAFİK 1

GRAFİK 2

SORU: Sizce vergiyeye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden daha az gösteren bir kişi nasıl biridir?

- Çok iyi biri
- Kurnaz bir iş adamı
- Vatan haini
- Hırsız

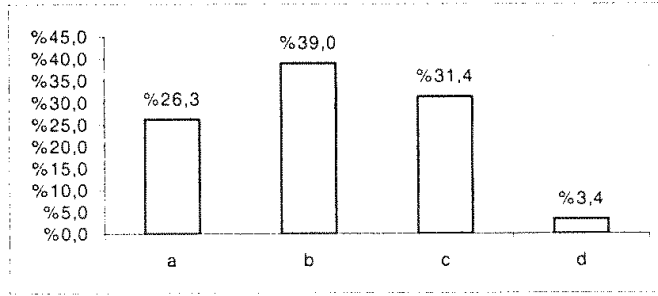
Afyon ilinde çalışma kapsamında, mükelleflerin vergiyi algılama biçimini tespit etmek amacıyla yöneltilen soruya, ankete katılan mükelleflerin %31.9'u vergiyi "kamu hizmetlerinin karşılığı", %30.4'ü "zorunlu bir ödeme", %16.7'si "bir ödev", %13.8'i "bir yük", %7.2'si de "teşebbüs kabiliyetini engelleyen bir unsur" olarak görmektedir (Grafik 1).

Mükelleflerin vergiyi algılama biçimi ile vergi kaçırancılara yaklaşımı arasındaki ilişkinin incelenmesi, vergilendirme hakkındaki düşüncelerin daha iyi tespit edilmesine imkan verecektir. Genel olarak ankete katılan mükelleflerin yarıdan fazlası (%60'ı) vergi kaçırancılarını bir "vatan haini ve hırsız" olarak görürken, %40 gibi önemli bir kısım da vergi kaçırancılara hoşgörülü bir şekilde yaklaşmaktadır (Grafik 2).

2. Mükelleflerin Vergi Yüküne Bakışı

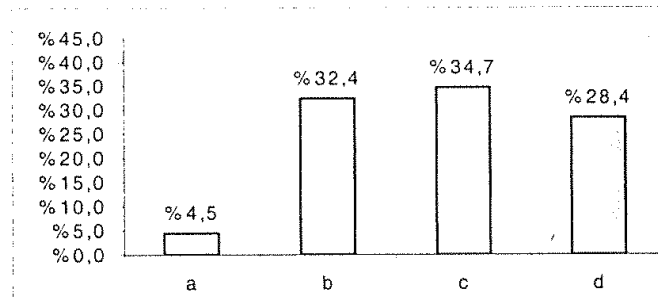
Ankete katılan mükelleflerin %26.3'ü "vergi yükünün çok ağır", %39'u "vergi yükünün ağır", %31.4'ü "vergi yükünün normal", ve sadece %3.4'ü "vergi yükünün az" olduğunu ifade etmiştir (Grafik3).

GRAFİK 3

"Vergi oranlarının düşürülmesi nasıl bir etki yaratır?" sorusuna ankete katılan mükelleflerin %32.4'ü, "vergi gelirlerini arttırır", %34.7'si "vergi tabanını genişletir", %28.4'ü "vergi kaçakçılığını azaltır" ve sadece %4.5'i "vergi gelirlerini azaltır" şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 4).

GRAFİK 4

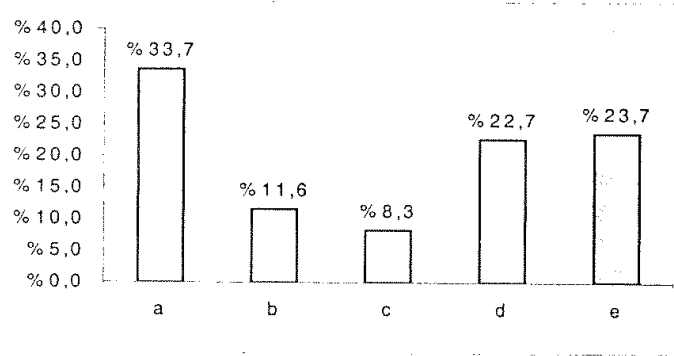
Elde edilen bulgulardan mükelleflerin çok büyük bir bölümünün vergi yükünün ağırlığından yakındıkları, vergi oranlarının

yüksekliğinden şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır. Ağır vergi yüküne maruz kalan mükelleflerin vergi kaçıranlara yaklaşımı incelendiğinde, %60'nın vergi kaçıranları "hırsız ve vatan haini" olarak görmeleri, mükelleflerin büyük bir kısmının vergi kaçakçılığı konusundaki hassasiyetini gösteren çarpaz bir bulgudur.

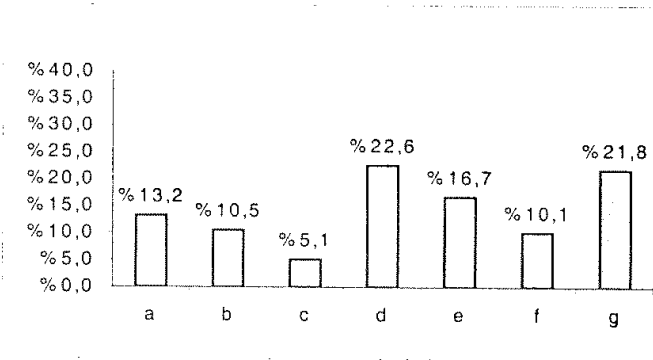
3. Vergiye Karşı Direnç Nedenleri

"Sizce Türkiye'de vergilerin tam olarak ödenmemesinin sebebi nedir?" sorusuna ankete katılan mükelleflerin %33.7'si "vergi oranlarının yüksek oluşu", %23.7'si "vergi ahlakının yerleşmemiş olması", %22.7'si "gerekli vergi reformlarının yapılmaması", %11.6'sı "biçimsel yükümlülüklerin fazlalığı", %8.3'ü de "devletin verginin zarureti kamuoyuna anlatamaması" şeklinde cevap vermekle, vergiye karşı direncin en önemli nedenini vergi oranlarının yüksekliği şeklinde ifade etmişlerdir (Grafik 5).

GRAFİK 5

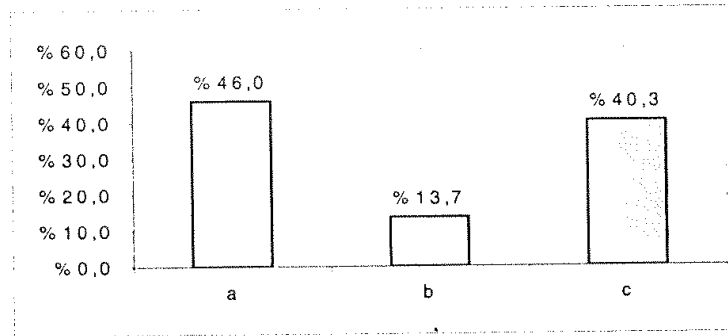
GRAFİK 6

“Sizce Türkiye’de vergi kaçakçılığının temel nedeni nedir?” sorusuna ankete katılan mükelleflerin %13.2’si “vergi idaresinin ve denetimlerin yetersiz olması”, %10.5 ‘i “mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olması”, %5.1’i “vergi kanunlarının sık sık değişmesi”, %22.6’sı “kamu harcamalarındaki savurganlık”, %16.7’si “herkes kaçırıyor ben de kaçırayım mantığının yaygınlığı”, %10.1’i “belge sisteminin oturmamış olması”, %21.8’i de “vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olması” şeklinde cevap vermişlerdir. Burada en fazla dikkat çeken nokta mükelleflerin vergi kaçakçılığını, en yüksek oranda, kamu harcamalarını izleyip olumsuz fikre kapılmaları sonucunda, kamu harcamalarındaki savurganlığa bağlamış olmalarıdır.

4. Vergi İdaresi-Mükellef İlişkisi

GRAFİK 7

Vergi denetimlerinin etkinliği, vergi inceleme ve yoklamalarının sıklığı ile ölçülebilir. “Şimdiye kadar ne tür bir denetime tabi tutulduunuz?” sorusuna, ankete katılan mükelleflerin % 40.3’ü bu güne kadar “denetime tabi tutulmadım”, % 46’sı “yoklama”, % 13.7’si de “incelemeye” şeklinde cevap vermişlerdir (Grafik 7).

V. Mükelleflere Göre Vergi Kaçakçılığının Nedenleri ve Vergi Kaçırma Yolları

Kamu hizmetlerinin finansman maliyetini kişilere yansıtma, böylece çeşitli yollardan kamu kesimine kaynak aktarma aracı olan vergiler, ister istemez kişiler üzerinde yük oluşturmaktadır. Bu nedenle mükellefler her zaman bu yükten kısmen veya tamamen kurtulma gereğini duymuşlardır. Günümüzde bu yöndeki gelişmelerinin en yaygın şekli vergi kaçakçılığı ve faaliyetlerin kayıt dışında sürdürülmesi çabasıdır.¹¹ Hemen belirtmek gerekir ki, vergi kaçakçılığı kendiliğinden varolan bir olgu olmayıp vergi sistemindeki sorunlar başta olmak üzere bir çok faktöre bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuçtur. Ülkemizde de vergi kaçakçılığının çok yaygın olduğu bir gerçektir. Yaptığımız çalışmaya katılan mükelleflerin tamamının, Türkiye’de herkesin vergisini tam olarak ödemediğini kabul etmesi, bu gerçeğin bir aynasıdır.

Mükelleflerin vergi kaçakçılığına yaklaşımını değerlendirebilmek için öncelikle bunun nedenlerini araştırmak gerekir. Bu bağlamda, ankete katılan mükelleflerin %13.2’si “vergi idaresi ve denetimlerin yetersizliğini”, %10.5’i “mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olmasını”, % 5.1’i “vergi kanunlarının sık sık değişmesini”, %22.6’sı “kamu harcamalarındaki savurganlığı”, %16.7’si “herkes kaçırıyor ben de kaçırayım mantığının yaygın olmasını” %10.1’i “belge sisteminin oturmamış olmasını”, %21.8’i de “vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olmasını” ülkemizde vergi kaçakçılığının öncelikli nedenleri olarak göstermişlerdir (Tablo 1).

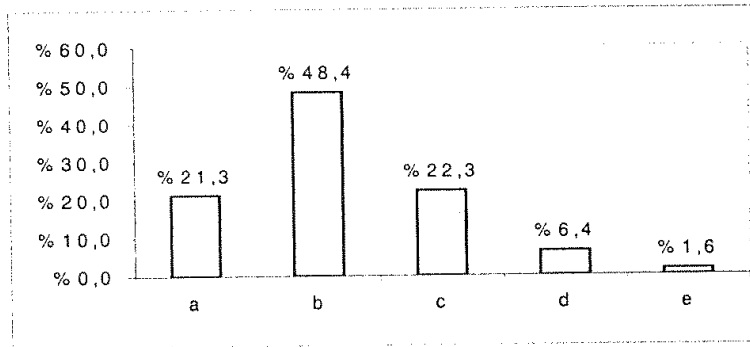
¹¹ GERÇEK - YÜCE, a.g.e., s.58.

Tablo 1. Vergi Kaçakçılığının Temel Nedenleri

Nedenler	Sayı	Oran (%)
Vergi idaresi ve denetimlerin yetersiz olması	34	13,2
Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmemiş olması	27	10,5
Vergi kanunlarının sık sık değişmesi	13	5,1
Kamu harcamalarındaki savurganlık	58	22,6
“Herkes kaçırıyor ben de kaçırayım ” mantığının yaygın olması	43	16,7
Belge sisteminin oturmamış olması	26	10,1
Vergi kanunlarının vergi kaçırmaya müsait olması	56	21,8
TOPLAM	257	100,0

Hangi yollarla vergi kaçırıldığını tespit amacıyla yöneltilen soruya, ankete katılan mükelleflerin %21.3’ü “evrakta sahtekarlık yapılarak”, %44.4’ü “vergi doğuracak ticari işlemleri kayıtlara geçirmeyerek”, %22.3’ü “naylon fatura ile”, %6.4’ü “defter ve belgeleri yok ederek ” cevabını verirken, sadece %1.6’sı vergi kaçırılmadığını ifade etmişlerdir (Grafik 8).

GRAFİK 8

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik, sosyal ve hukuki özellikleri bünyesinde bulunduran vergileme olayında, işlemlerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve

devlet ile mükellef arasında asgari bir uzlaşmanın sağlanabilmesi, mükelleflerin vergileme olayına yaklaşımını etkileyen faktörler de dikkate alınarak, gerekli düzenlemelerin yapılması ile mümkündür.

Yaptığımız anket sorularına verilen cevapların değerlendirilmesi, mükelleflerin tutum ve davranışları ile vergi sistemi arasında uyum olmasının ne kadar önemli olduğu hususunu göstermiş bulunmaktadır.

Mükelleflerin vergiye karşı davranışlarında en önemli etkenlerden birisi, devletin topladığı vergileri harcama biçimi ve sorumluluğudur. Ödediği verginin kendisine hizmet olarak dönmediği veya sunulan hizmetlerde kendi tercihlerinin dikkate alınmadığı değerlendirilmesini yapması, mükellefin vergiye karşı tepkisinin en önemli gerekçelerinden birisi olarak görülmektedir. Anketimizde; “vergiler ile kamu harcamaları arasındaki ilişki” mükelleflere sorulduğunda, mükelleflerin %85.2’sinin kamu harcamalarında savurganlık yapıldığını ifade etmeleri, bu gerekçenin doğruluğunu göstermektedir.

Bu bulgular, günümüz ekonomik, siyasal ve sosyal konjonktüründe sık sık gündeme gelen siyasal çalkantılar, yolsuzluk ve çete skandalları ve bunlara bağlı olarak kamu harcamalarında görülen yolsuzlukların, mükellefleri olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Yani, mükellefler “ödediğimiz vergiler çar-çur ediliyor, bazı kişilere peşkeş çekiliyor ve etkin kullanılmıyor” düşüncesine kapılarak, vergi ödemek yerine herhangi bir şekilde ödememeyi tercih etmektedirler.

Belge düzeninin bir türlü yerleşmemesi ve vergi doğuracak faaliyetlerin tamamının vergi kapsamına alınamaması, sık sık vergi aflarına başvurulması, teorik olarak caydırıcı ve etkin sayılan düzenlemelerin uygulanmaması, mükelleflerin vergi sistemine olan güvenini sarsmaktadır. Bu yüzden vergi kayıplarını arttıran, vergi ödememeyi teşvik eden ve haksız rekabete yol açan vergi afları gibi düzenlemelere son verilmelidir. Vergilerin toplanmasında en etkili araç olan cezaların çok iyi tanımlanması ve ödünsüz bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

Ülkemizde herkes tarafından kabul edilen bir vergi bilincinin oluşmamış olması, vergi kaçakçılığına göz yumulması ve bunlara ilave olarak toplanan vergilerin devlet tarafından tasarruf kurallarına uyulmaksızın ve verimsiz bir şekilde harcanması, mükellefleri psikolojik olarak etkilemekte ve vergiye karşı direnmeye sevk etmektedir.

Ankete katılan mükelleflerin %40.3'ünün herhangi bir denetim geçirmemiş olması çok büyük bir eksikliktir. Mükelleflerin bu güne kadar büyük bir serbestlik içinde olmaları, vergisel açıdan çok rahat davranmalarına yol açmaktadır.

Vergi idaresinin mükelleflere karşı davranışları, mükelleflerin vergi ödeme ve vergiye karşı tutumları üzerinde önemli etkilere sahiptir. Mükelleflerin idarenin takdirine olan güveni, uyuşmazlıkların çözümünü, vergi yasalarına olan güveni ve uyumu arttıran bir etkendir.¹² Vergi denetimlerinin yetersizliği, inceleme oranlarının düşüklüğü ve teknolojik imkanlardan yeterince yararlanılmaması, mükellefleri kayıt dışına çıkmaya itmekte, vergi kaçırmaya yöneltmekte ve böylece vergi idaresiyle mükellef arasında iyi bir diyalog kurulamamaktadır.

Diğer taraftan vergi bilinci ve vergi ahlâkının oluşturulmasına yönelik eğitim-öğretim çalışmalarına önem verilerek toplumun ve mükelleflerin vergiye bakış açısının olumlu bir şekilde değişimi önemli bir husustur.

Vergi sisteminde yapılacak değişikliklerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve etkinliğin sağlanabilmesi, bu düzenlemelerin mükellefler tarafından kabul görmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle, vergi reformları ile ilgili olarak, mükelleflerin beklentilerini tespit etmek, yapılacak değişikliklerin içeriği hakkında yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır.

¹² MUTER, SAKINÇ, ÇELEBİ, a.g.e., s.28.

KAYNAKÇA

- BATIREL, Ömer Faruk, “Vergi İdaresinde Etkinlik ve Mükellef Psikolojisi”, *İTİA Dergisi* (Sayı:1, İstanbul, 1973).
- BAYRAKLI Hasan Hüseyin-Naci Tolga SARUÇ-İsa SAĞBAŞ, “Vergi Kaçırılmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, 19. Maliye Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Antalya, Mayıs 2004.
- GERÇEK, Adnan, Mehmet YÜCE, *Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yay., Bursa 1998.
- MUTER, Naci, Süreyya SAKINÇ, Kemal ÇELEBİ, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması* (CBÜ İİBF Maliye Bölümü Yay., Manisa, 1993).
- ÖNCEL, Yenal, “Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı” (Basılmamış Doktora Tezi, İst., 1974).
- REYNOUD, P.L., *Vergi Karşısında Mükellefin Ruh Haleti*, Çev: Celal ERÇOKLU, İdeal Matb., Ank., 1995.
- ŞENYÜZ, Doğan, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, (Bursa, 1995).
- TUNÇER, Mehmet, “Vergi Ahlakı-Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 181, 2003.